

ПРИ ДОЛІ

Цар Іван III Антонович Василь Мирович Іван Хандошкін

15 вересня 1764 р. за спробу здійснення державного перевороту на Ситному ринку Санкт-Петербурга навпроти мосту через Кронверкський канал було страчено підпоручика Смоленського полку **Василя Мировича**. Після страти ешафот разом із тілом Мировича було спалено. 10 листопада того ж 1764 р. Російська імператриця **Катерина II** підписала Указ про скасування українського гетьманства. Автономія України була остаточно ліквідована. Як свідчать історичні дослідження останнього часу, ініціатором спроби державного перевороту в Російській імперії був гетьман України **Кирило Григорович Розумовський**... В середині XIX ст., вивчаючи біографію видатного композитора і скрипаля XVIII ст. **Івана Хандошкіна**, російський філософ і музикант, князь **В.Ф. Одосвський** у своїй “Записке о Хандошкіне” зазначив, що одна зі скрипкових сонат композитора написана “на смерть Мировича”.

Власне, всі ці події, як політичні так і музичні, багато в чому пов'язані з життям української громади в Санкт-Петербурзі, з малодослідженими сторінками історії Росії та України XVIII століття.

Тому звернемось до подій початку століття...

Як відомо, після поразки військ шведського короля **Карла XII** та українського гетьмана **Івана Мазепи** в Полтавській битві в червні 1709 р. частина найбільшого оточення гетьмана емігрувала до Західної Європи, де продовжувала політичну боротьбу з метою відновлення української державності. Одним з таких емігрантів був і Генеральний бунчужний гетьманського

уряду **Федір Мирович** — рідний дід Василя Мировича. Двоє синів Федора Мировича, Петро і Яків, були заслані царським урядом до Сибіру і лише у 1742 р. за клопотанням **Олексія Розумовського** імператриця **Єлизавета Петрівна** дозволила Якову Мировичу разом із сім'єю і малолітнім сином Василем повернутись із заслання й оселитися в Санкт-Петербурзі. У 1754 р. Василь Мирович був зарахований до Сухопутного шляхетного кадетського корпусу, але після конфлікту з головним директором корпусу кн. **Борисом Юсуповим** його було відраховано з корпусу і направлено рядовим солдатом в діючу армію.

За хоробрість, виявлену в боях, Василь Мирович отримує офіцерське звання, а після укладення миру з Прусією повертається до Петербурга. В липні 1764 р. з невеликим загоном солдат В. Мирович здійснює спробу звільнення з Шліссельбурзької в'язниці колишнього російського імператора **Івана III Антоновича**. Але під час штурму в'язниці особисті тюремники Івана III, Чекін і Власев, виконуючи розпорядження Катерини II, вбивають колишнього імператора. Мировича заарештовують. Власев і Чекін отримують нагороду: по сім тисяч рублів кожному. На суді В. Мирович відмовився назвати своїх спільників і однокумців і всю провину за спробу здійснення перевороту взяв на себе.

Біографія вбитого в'язня достатньо відома. Після смерті імператриці **Анни Іоанівни** у 1740 році він був проголошений імператором під іменем Івана III Антоновича, коли йому виповнилось лише 2 місяці. Від його імені управління Російською імперією здійснювалось близько 400 днів. На честь дитини-імператора випускалися монети і медалі, писалися картини з його зображенням і вірші. Йому, правнуку

російського царя **Івана Олексійовича**, присвятив свою оду і великий **Михайло Ломоносов**:

Природы царской ветвь прекрасна
Моя надежда, радость, свет.
Счастливых дней Аврора ясна
Монарх-младенец, райский цвет!

Але щасливих днів було небагато, і зразу після військового перевороту, здійсненого в листопаді 1741 р. **Єлизаветою**, дочкою **Петра I**, Івана III разом із сім'єю було заарештовано і заслано на північ в Архангельську губернію, а з 1756 року і до самої смерті Іван під іменем Григорія був в'язнем в одиночній камері Шліссельбурзької фортеці.

Так сплелися дві трагічні долі росій-

Михайло Степаненко
голова Співки композиторів
України, м. Київ

*Поручик Василь Минович у день похорон Івана III Антоновича в Шліссельбургській фортеці.
З картини І. Творожникова*

ського імператора Івана III і українця Василя Миновича.

Інша доля чекала геніального скрипаля і композитора **Івана Хандошкіна** (1747-1804). Він, як і Василь Минович, був українцем, і родове його прізвище було Хандошко. Батько Івана, Остап Лук'янович Хандошко, народився в селі Перевоз Миргородського полку і у 1730 р. родичем гетьмана **Данила Апостола**, прапорщиком Преображенського полку **Павлом Івановичем Апостолом**, був привезений до Петербурга. Остап навчався гри на валторні у придворного валторніста Антона Шмідта, пізніше служив в оркестрі графа **П. Шереметьєва**. Феноменальні музичні здібності його сина виявились ще в ранньому дитинстві. З шести років Іван навчається мистецтву гри на скрипці в італійського скрипаля-віртуоза **Тіто Порта**, а з жовтня 1760 р. його офіційно зараховують “музикантським учнем” до оркестру великого князя (в майбутньому імператора) **Петра III Федоровича**. Після вбивства Петра III, у зв'язку з дворцевим переворотом, здійсненим Катериною II, 1 липня 1762 р. Івана Хандошкіна зараховують скрипалем придворного театру, а з 15 березня 1764 р. він вже викладає гру на скрипці в Академії мистецтв. Документальні свідчення про життя і творчість І. Хандошкіна між 1764 і 1772 рр. відсутні. На мій погляд, саме в цей період починається його інтенсивна виконавська і композиторська діяльність, і саме в ці роки він створює свої знамениті сонати для скрипки solo, одна з яких, а саме соль-мінорна (як вважають деякі музикознавці) і написана на “смерть Миновича”. І справді, трагічна перша частина сонати, яка закінчується похоронним маршем, дає підстави для висновку про певну зашифровану програмність цієї музики.

Щодо виконавської майстерності І. Хандошкіна, то вона була всеохоплюючою і беззаперечною; як пишуть дослідники, він грав “и в чертогах Катерины, и в палатах бояр, и на площадях”. За спогадами сучасників, гра І. Хандошкіна відзначалась бездоганною технікою і водночас “никто не в силах был удержаться от слез”, коли він грав повільну ліричну або драма-тичну музику. Він був блискучим імпровізатором і в відкритих для публіки концертах-змаганнях, в яких брали участь найкращі європейські скрипалі, І. Хандошкін завжди виходив переможцем. Саме блискуча виконавська майстерність стала основою композиторської творчості І. Хандошкіна.

У 1780-і роки найбільш впливовим шанувальником музики і виконавського мистецтва І. Хандошкіна стає

князь **Григорій Потьомкін** (найближча в цей час до Катерини II людина). За проханням Потьомкіна були підписані укази про надання І. Хандошкіну придворного чину мундшенка, патенту на звання капітана (як тут не згадати капітанське звання **А. Веделя**) і призначення його директором щойно відкритої Катеринославської музичної Академії. Призначення І. Хандошкіна до Катеринослава було пов'язане як з музичним авторитетом, так і з українським походженням композитора.

По дорозі в Катеринослав, Хандошкін у 1787 р. залишився в Кременчузі, де організував хор із 46 співаків та оркестр у складі 27 музикантів. Оскільки директором Катеринославської академії затвердили **Дж. Сарті**, І. Хандошкін у 1789 р. повернувся до Петербургу. Після смерті Г. Потьомкіна матеріальне становище І. Хандошкіна різко погіршується. Новий фаворит Катерини II, **Платон Зубов** ставився до І. Хандошкіна недоброчинно, а **Дж. Сарті** вважав його за небезпечного конкурента. Намагаючись видавати свої твори (а видання нот коштувало надзвичайно дорого), І. Хандошкін заборгував велику суму грошей і потрапив у серйозну матеріальну скруту. 18 березня 1804 року він помирає від інфаркту, “придя в кабинет за пенсіоном”. Відспівали І. Хандошкіна в Казанському соборі і поховали на Волковому цвинтарі в Манкт-Петербурзі.

Що стосується творчої спадщини І. Хандошкіна, то місцезнаходження більшості його творів невідоме. Тільки незначна кількість сонат і варіацій І. Хандошкіна опублікована. З композицій майстра, пов'язаних з українським фольклором, до нас дійшли лише “Козачок з 21 варіацією для фортепіано solo”, “12 варіацій ре мажор для скрипки solo” на тему пісні “Вийшли в поле косарі” та “12 варіацій фа мажор для скрипки з акомпанементом баса” на тему танцю “Козачок”.

До недавнього часу питання про Івана Хандошкіна як про українського композитора взагалі не виникало, хоча ще у 1850 році відомий письменник **Федір Коні** зазначав: “Знаєм ли мы что-нибудь о малороссийском художнике Гандошке, великом скрипаче, обворожившем блистательный двор Екатерины? А между тем Гандошка написал и напечатал до ста композиций для скрипки. Ныне эти творения — археологическая редкость”.

Славетне ім'я петербурзького українця Івана Хандошкіна ми можемо з гордістю додати до цілої низки великих імен українських митців, які жили і працювали в столиці Російської імперії у XVIII ст.: **Дмитро Бортнянський**, **Максим Березовський**, **Марко Полторацький**, **Антон Лосенко**, **Тимофій та Єлизавета Білоградські**, **Іван Мартос**, **Дмитро Левицький**, **Тимофій Бубличенко**, **Володимир Боровиковський**, **Іван Хандошко**.

* Прізвище “Хандошко” або “Хандожко” досить розповсюджене в Україні й у наш час. У XVII ст. так називали посполитих та козаків, що доглядали коней в маєткових господарствах та військових частинах, основним завданням яких було “хандоження”,

*Паризьке видання Сонати №1
І. Хандошкіна для скрипки*